

ВІДГУК

рецензія на дисертаційну роботу

БЛОГУРА СТАНІСЛАВА ЮРІЙОВИЧА

«Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка

Відгук складено на основі вивчення дисертаційної роботи, опублікованих здобувачем результатів дослідження, матеріалів, які містять підтвердження щодо практичного впровадження результатів.

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації. Багатовекторний позитивний вплив туризму на економіку кожного регіону, на суспільство й місцеві громади потребує регулювання і узгодження інтересів на рівні регіону. Базові умови розвитку туризму в регіонах України гальмують системні проблеми, серед яких: недостатній рівень розвинених мереж та об'єктів туристичної інфраструктури, їх невідповідність світовим стандартам; незадовільний стан транспортної інфраструктури; відсутність скоординованої висококваліфікованої системи дій з популяризації туристичних продуктів регіонів України; відсутність туристичних технологій, які в розвинутих країнах набули ознак повсякденного вживання. Водночас, в Україні існують всі передумови для розвитку туристичної сфери: історичні, географічні, природні, економічні, соціально-демографічні. Пріоритетом має бути формування та розвиток у регіонах специфічних економічних просторів, метою яких є підвищення ефективності її інноваційного розвитку, забезпечення комплексного використання ресурсів на всій території регіону, досягнення високої конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту. Незважаючи на здійснення заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки України та її регіонів на основі кластерної моделі, ефективність кластерних проектів у туристичній сфері близька до нуля, а реалізовані нині

проекти поки що знаходяться в зародковому стані, що не дозволяє говорити про конкретні досягнуті результати.

Отже, необхідність визначення пріоритетних напрямів, виявлення важливих закономірностей кластерного розвитку туристичної сфери України в умовах економічного зростання, активізації та вдосконалення ринку туристичних продуктів, послуг та технологій, формування інноваційного сектора туристичної економіки є на сьогоднішній день актуальними завданнями через вибір кластерного підходу у якості ефективного формату інноваційного розвитку внутрішнього та в'їзного туризму зумовлює необхідність подальшого дослідження теми дисертаційної роботи Білогура С.Ю. Тому, враховуючи науковий інтерес, своєчасність та необхідність розробок, дисертація Білогура С.Ю. на тему «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу» є актуальною.

Додатковим підтвердженням актуальності та своєчасності дослідження Білогура С.Ю. є те, що, наразі, в регіонах України вже функціонують: туристичний кластер «Кам'янецький дивокрай» (с. Колибаївка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницької області); кластер екоагротуризму «Оберіг» (с. Гриців, Шепетівський р-н, Хмельницької області); Туристичний кластер «Південне туристичне кільце» (складається із міст Одеської, Миколаївської, Херсонської областей); туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»; Подільсько-Буковинський туристичний кластер (трьома головними містами Поділля та Буковини є Кам'янець-Подільський, Чернівці та Хотин); туристичний кластер «Славутич» (м. Славутич, Київська область) тощо.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертаційна робота Білогура С.Ю. є логічно структурованою, відповідає меті та завданням дослідження, забезпечує повне висвітлення отриманих результатів. Робота є завершеним науковим дослідженням, містить необхідні теоретико-методологічні положення, аналітичні розробки та перспективні

напрями, що достатньо повно висвітлені у відповідних розділах дисертації та опублікованих наукових працях. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 9 додатків на 26 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації складає 207 сторінок друкованого тексту, 14 рисунків, 27 таблиць, списку використаних джерел із 170 найменувань.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і основні задачі дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну роботи і практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженнях і особистий внесок здобувача.

У першому розділі «Теоретичні основи формування інноваційного середовища в сфері туризму» проаналізовано та згруповано існуючі підходи щодо визначення поняття «туризм», виділені основні ознаки туризму як соціально-економічного явища (стор. 26), сформовано комплекс умов, які визначають формування інноваційно-туристичного потенціал певної території (стор.31-32). Здобувачем досліджено зміст категорії «кластер», в т.ч. на основі фахових досліджень закордонних науковців (стор. 35-36). Проведено аналіз світової практики щодо організації підтримки формування кластерних об'єднань у туристичній сфері, який передбачає застосування відповідних інструментів на кожному з рівнів підтримки (стор.46-47). У межах проведеного дослідження автором було сформовано основні етапи розробки і реалізації державної політики кластеризації туристичної сфери (стор.59-60).

Цілком обґрунтованими є висновки автора щодо необхідності формування і розвитку інноваційно-туристичного потенціалу територій, під яким розглядається комплекс туристичних ресурсів, чинників, інформаційних та комунікаційних можливостей, який утворює передумови для формування інноваційної системи розробки та реалізації нових туристичних продуктів як результату здійснення інноваційної діяльності у туристичній сфері, акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів з метою

забезпечення інноваційного розвитку та отримання конкурентних переваг підприємствами туристичної сфери.

У другому розділі «Сучасний стан та можливості інноваційного розвитку туристичної сфери в Україні» запропоновано процесно-орієнтовану схематичну модель туристичного кластера (стор.77), розроблено систему комплексної оцінки вихідних умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу регіону (стор.80-92), розрахована інтегральна оцінка за рівнем вихідних умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу п'яти регіонів України (стор.92-102).

У третьому розділі «Концептуальні напрями активізації процесу кластеризації туристичної сфери та оцінка його впливу на стан інноваційно-туристичного потенціалу регіону» розроблений життєвий цикл інноваційно-туристичного кластеру (стор.136-137). Запропоновано запровадження нульової ставки туристичного збору на території Дніпропетровського регіону на декілька років, цільовим результатом якої є формування іміджу «гостинного» туристичного регіону, відкритого до всіх своїх гостей, який готовий заради своїх гостей відмовитись від частини свого доходу і тим самим знизити вартість їх перебування на території області (стор.144).

Вагомим доробком здобувача є формування процесно-орієнтованої моделі етапу побудови інноваційного туристичного кластера регіону та моделі інноваційно-туристичного кластера (стор.147).

Заслуговує на увагу висновок автора, щодо мотивації потенційних учасників кластеру до активації чинників власних функціональних та ринкових переваг, що на конкурентному туристичному ринку можливо лише шляхом активної інноваційної діяльності. Таке бачення автора повинно активізувати процеси трансформації підприємницького менталітету у сфері туризму на користь використання інноваційної моделі ведення бізнесу.

Висновки за результатами виконання дисертаційної роботи підкреслюють наукову новизну та практичну цінність проведених досліджень.

Список використаних джерел свідчить про те, що під час роботи було проаналізовано сучасні результати наукових досліджень. Дисертація є завершеною науковою працею, а її оформлення відповідає встановленим вимогам МОН України.

В цілому, дисертаційна робота є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному і прикладному рівні. Вона має послідовну та виважену структурну будову і за своєю архітектонікою є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та багатогранність висвітленої проблеми свідчать про різносторонню, і водночас комплексну наукову компетентність дисертанта.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами.

Дослідження проводилося згідно з планом науково-дослідних робіт НТУ «Дніпровська політехніка» за темою «Соціально-економічний розвиток в умовах четвертої промислової революції» (номер державної реєстрації 0121U108984) та ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» за темою: «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу» (номер державної реєстрації 0115U000063). В рамках дослідження отримана інтегральна оцінка умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу п'яти регіонів України; опрацьована принципово нова модель інноваційно-туристичного кластеру, що містить елементи зовнішнього середовища, наявність якого розглядається в якості умови виникнення і функціонування інноваційно-туристичних кластерів у регіоні.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків.

Ознайомлення з дисертаційною роботою дає підставу стверджувати про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що в ній містяться. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти теми. Отримані результати підтверджуються широким використанням публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів за темою дослідження. В дисертаційній роботі використані результати особистих спостережень автора та значна кількість літературних джерел, зібрано і

опрацьовано великий обсяг статистичної інформації для висвітлення сучасного стану туристичних ринків регіонів. Дослідження проведене на відповідному науковому і професійному рівні. Аналіз літературних джерел по темі дисертації дозволив автору систематизувати теоретичні та методологічні особливості досліджуваної проблеми. Дисертаційна робота спрямована на інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу.

Основні положення, висновки і рекомендації, що наводяться в дисертаційній роботі є достатньо обґрунтовані, оскільки вони базуються на матеріалі, накопиченому у вітчизняній та світовій науці, а також на власних розробках Білогура С.Ю., які знайшли своє відображення у наукових публікаціях, доповідалися на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, у яких в повному обсязі викладено основні наукові положення та результати проведеного дослідження. До числа опублікованих праць входять: один розділ у колективній монографії, 6 статей (у тому числі 3 статті у наукометричній базі Web of Science) та 6 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 4,9 др. арк., особисто автору належить 2,74 др. арк. Обсяг та зміст публікацій відповідає вимогам, встановленим МОН України, всі положення наукової новизни, що виносяться на захист, висвітлені у публікаціях.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Найбільш вагомими результатами, що характеризуються новизною та розкривають глибину, складність, масштабність, повноту та суть дисертаційного дослідження, є такі положення, трактування та ідеї:

- удосконалено процесно-орієнтовану схематичну модель діяльності туристичного кластеру, яка, на відміну від подібних моделей, характеризує мотиваційний цикл діяльності підприємств туристичного кластера щодо безперервної оптимізації свого бізнесу, модернізації всіх бізнес-процесів за рахунок їх структурування та проведення наукових досліджень,

впровадження їх результатів у виробництво, наслідком чого стає не тільки зниження сукупних витрат з виведення на ринок інноваційного туристичного продукту, підвищення прибутковості бізнесу і отримання конкурентних переваг, а й якісна зміна стану факторів макро- та мікросередовища кластеру. Максимізація ефективності використання можливостей кластерного об'єднання, відповідно до цієї моделі, досягається за рахунок ефектів емерджентності та масштабу, а також синергетичного ефекту;

- удосконалено систему показників оцінки умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу регіону, яка дозволила якісно охарактеризувати та кількісно оцінити стан таких його складових як науково-освітній, кадровий, інвестиційний та інституційний потенціали. Отримана інтегральна оцінка умов розвитку інноваційно-туристичного потенціалу п'яти регіонів України, відповідно до якої Дніпропетровський регіон володіє найбільшою його величиною, що дозволяє зробити висновок про наявність добрих стартових умов для впровадження кластерного формату розвитку туристичної сфери регіону, його доцільність та перспективність;

- удосконалено принципову модель інноваційно-туристичного кластеру що містить елементи зовнішнього середовища, наявність яких розглядається у якості умов виникнення і функціонування інноваційно-туристичних кластерів у регіоні. Принципова модель відрізняється від інших присутністю у ній універсального варіанту комбінації складових внутрішнього середовища кластеру, які виконують у кластері функції окремого виду забезпечення (проектного, технічного, технологічного, інформаційного, трансфертного та ін.). Фінальний елементний склад внутрішнього середовища кластеру буде залежати від специфіки виробництва туристичного продукту або експлуатації туристичного атракції, яка виступає як продукт кластеру.

- набули подальшого розвитку поняття «інноваційно-туристичний потенціал», під яким запропоновано розуміти комплекс туристичних ресурсів, чинників, інформаційних та комунікаційних можливостей, який

утворює передумови для формування інноваційної системи розробки та реалізації нових туристичних продуктів як результату здійснення інноваційної діяльності у туристичній сфері, акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення інноваційного розвитку та отримання конкурентних переваг підприємствами туристичної сфери;

- набули подальшого розвитку поняття «кластер», під яким, на відміну від існуючих визначень, запропоновано розуміти форму організації інноваційної і економічної діяльності, яка використовує не лише географічну і виробничо-тематичну схожість окремих підприємств, а, також, й ідентичність організаційних систем виробничої, невиробничої і науково-освітньої сфер, що дозволяє отримати синергетичний ефект при спільному використанні наявних ресурсів, зниження витрат за основними видами діяльності і досягнути конкурентних переваг як самого кластеру, так і структур, що його утворюють;

- набули подальшого розвитку поняття «кластеризації туристичної сфери», під яким, у доповнення до існуючих підходів, запропоновано розуміти процес формування нормативно-правового поля, інституційного забезпечення, економічної бази, платформ інформаційного обміну потенційних учасників кластерів, результатом чого стає забезпечення умов, що стимулюють утворення кластерних об'єднань підприємств як оптимального формату їх взаємодії, та їх подальше функціонування з метою виробництва і експлуатації інноваційних туристичних продуктів, які побудовані на використанні унікальних особливостей певної території (дестинації) та комбінації виробничо-технологічних і організаційно-економічних можливостей цих підприємств, з метою отримання ними ринкових конкурентних переваг і підвищення прибутковості діяльності;

- набули подальшого розвитку наукове обґрунтування діяльності туристичних кластерів, яке, на відміну від загальновідомих підходів, розглядає кластер як механізм створення інноваційного продукту з максимальною споживчою вартістю, завдяки реалізації якого учасники

кластерних об'єднань отримують можливість підвищити свою конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. У свою чергу, досягнення певного рівня внутрішньої конкурентоспроможності дасть можливість туристичним кластерам вийти зі своїми інноваційними продуктами на міжнародний ринок, що дозволить залучити в'їзний туристичний потік і забезпечити досягнення зовнішньої конкурентоспроможності;

- набули подальшого розвитку науково-теоретична база оцінки впливу процесу кластеризації туристичної сфери на динаміку інноваційно-туристичного потенціалу регіонів, що дозволило на основі використання методу експертних оцінок визначити позитивний вплив запропонованих заходів активізації процесу кластеризації туристичної сфери регіону на стан його інноваційно-туристичного потенціалу та виявити нерівномірність впливу цього процесу на регіональні показники інтелектуального та підприємницького потенціалів, як складових інноваційно-туристичного потенціалу.

6. Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження, зібрані, узагальнені та проаналізовані у процесі роботи матеріали, представлені висновки активно використовуються під час проведення семінарських занять з дисциплін «Туризм», «Основи економічної теорії» в Придніпровській державній академії фізичної культури і спорту. Матеріали дисертаційної роботи також можуть використовуватись у викладанні курсів «Інноваційна економіка», «Менеджмент у професійній діяльності».

Наукові рекомендації, висновки, пропозиції, які отримано за результатами дослідження, були враховані і використані:

– Управлінням культури і туризму Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області в частині реалізації нових можливостей досягнення вищого рівня ефективності діяльності підприємств туристичної сфери в сучасних умовах розвитку туристичного ринку (довідка №328/01-25 від 15.12.2022р., додаток Т);

– туроператором «СУПУТНИК-Кіровоград» для здійснення інформаційно-консультаційної роботи щодо визначення конкурентного та інноваційного середовища в туристичній галузі (довідка, додаток Т1);

– Придніпровською державною академією фізичної культури і спорту під час проведення семінарських занять з дисциплін «Регіональна економіка», «Економічні дослідження в спортивній діяльності» (довідка, додаток Т2).

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення академічної доброчесності не виявлено. Елементи фальсифікації чи фабрикації тексту в роботі відсутні.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту та оформлення дисертації. В дисертаційній роботі Білогура С.Ю. є певні висновки й твердження, які можна віднести до категорії дискусійних і таких, що потребують додаткових пояснень та уточнення, зокрема такі.

1. На стор. 20 та 21 наводяться показники за 2019-2021 рр. та надається прогноз до 2030 року, а здобувачем обрано період дослідження 2018-2020 рр. Поза увагою дисертанта залишився період економічної кризи викликаною запровадженням більш жорстких карантинних обмежень пов'язаних із пандемією COVID-19 та початком повномасштабного вторгнення рф. Така потреба зумовлена тим, що в зазначений період стандартні заходи стають недієвими. Також використовуючи прогноз, не враховані заходи після закінчення повномасштабного вторгнення рф та можливістю входу України в члени ЄС.

2. Потребує додаткового уточнення якого рівня повинні бути симпозиуми, форуми, науково-практичні конференції за тематикою, актуальною для туристичної сфери (ст. 82-84) для того, щоб данні заходи якісно впливали на розвиток інноваційно-туристичного потенціалу регіону. Потребує уточнення, як може кількість зазначених заходів вплинути на якість розвитку інноваційно-туристичного потенціалу (ст. 83-85).

3. На стор. 105 автор зазначає, що «Діяльність кластерів стає джерелом інформаційних потоків, за допомогою яких оцінюється ефективність кластерів, формуються відповідні аналітичні матеріали, які використовуються далеко за межами регіону, тим самим ініціюючи процеси інформаційного обміну, залучаючи зовнішні інвестиційні, наукові, кадрові й інші ресурси у туристичну сферу регіону та надаючи свої ресурси туристичну сфера регіону та надаючи свої ресурси у розпорядження кластерних об'єднань інших регіонів». Потребує додаткової аргументації така позиція здобувача саме в площині туристичної сфери; про які наукові заклади та ініціативи йдеться, адже на стор. 107 автором чітко зазначено, що «компоненти науково-освітнього та інвестиційного потенціалу можуть бути залучені із зовні».

4. Оцінка потенціалу розвитку туристичних кластерів, згідно з концепцією ґрунтується на рейтингуванні територій в регіонах України за індикацією якості, кількості туристичних ресурсів та характеру кореляційного зв'язку у межах діаграм розкиду. На нашу думку, дисертаційне дослідження лише б виграло, якби автор спирався в процесі дослідження на моделі багатофакторного кореляційного зав'язку, замість використання диференційованих діаграм розкиду.

5. Характеризуючи практику створення, ідентифікації та розвитку туристично-рекреаційних кластерів в регіонах України, відзначено, що у вітчизняній сфері туризму вони не є розвиненою формою співробітництва зацікавлених суб'єктів і мають низьку ефективність. Це доведено на прикладі кластерів сільського (або зеленого) туризму «Оберіг», «ЕКОТУР», «Кам`янець», «Подільська гільдія ремісників», «Мальовнича Бережанщина»; транскордонний «Дніпро» в шести суміжних прикордонних районах Гомельської та Чернігівської областей (розроблений двома громадськими організаціями – гомельською "Оракул" та чернігівською "Сіверянські обереги"); пізнавального туризму, що представлений міжрегіональним кластером «Південне туристичне кільце», який розташовується на території

Одеської, Миколаївської, Херсонської областей. Вважаємо, що робота значно б збагатилась, якби було запропоновано конкретні механізми поліпшення ефективності конкретно для розглянутих кластерів.

6. Вважаємо, що логічно було б поєднати в одному підрозділі матеріали методичного та апробаційного характеру.

7. Маємо певні зауваження щодо оформлення рисунків та таблиць, в основному тексті роботи, є незначні технічні описки.

Наведені вище зауваження є дискусійними, відтак не впливають на загальний позитивний висновок щодо оцінки дисертаційної роботи Білогура С.Ю. Зауваження можуть бути предметом подальших досліджень автора.

9. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам. Вважаємо, що дисертація на тему «Інноваційний розвиток туристичної сфери регіонів України на основі кластерного підходу» є самостійним, цілісним, завершеним дослідженням, відповідає спеціальності 051 Економіка та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп.6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., а її автор, Білогур С.Ю., заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент,

к.е.н., доцент кафедри туризму

та економіки підприємства

НТУ «Дніпровська політехніка»

Людмила БОНДАРЕНКО

